SYLWETKI ENTOMOLOGÓW

WIAD. ENTOMOL., T. 8, NR 3-4: 137-147
WARSZAWA 1989

JANUSZ ANTONI CZYŻEWSKI

Eugeniusz Kamiński (1906–1986) entomolog i organizator ochrony roślin uprawnych

W połowie września 1986 roku odprowadziliśmy na wieczny spoczynek Eugeniusza Kamińskiego, magistra filozofii w zakresie zoologii, wieloletniego naczelnika Wydziału Ochrony Roślin w Ministerstwie Rolnictwa i ostatnio samodzielnego pracownika naukowo-badawczego w Instytucie Ochrony Roślin.

Jego rozprawa dyplomowa „Z badań nad pchełkami ziemnymi (*Halticini*) i ich roślinami żywicielskimi", ogłoszona drukiem w roku 1936 w Pracach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, zwróciła uwagę polskich entomologów starannie zebranym materiałem faunistycznym, wnikliwie przeprowadzonymi obserwacjami i ostrożnie wyciągniętymi wnioskami. W latach międzywojennych zdobyte duże doświadczenie w badaniach terenowych oraz silne wewnętrzne poczucie potrzeby wypełniania swoich obowiązków obywatelskich skłoniły Eugeniusza Kamińskiego, bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych, do podjęcia w Lublinie odpowiedniej pracy na najwyższym szczeblu jako specjalisty w organizowanym od nowa resorcie rolnictwa. Tej działalności pozostał wierny do końca życia i nie powrócił już do badań naukowych ściśle entomologicznych.

*

* *

Eugeniusz Kamiński urodził się 11 sierpnia 1906 r. w Swojatyczach koło Nowogródka, z ojca Stanisława, rolnika, i matki Heleny z Kondratowiczów. Po ukończeniu polskiej szkoły podstawowej i w roku 1922 łotewskiej niższej szkoły rolniczej, otrzymał świadectwo dojrzałości w roku 1927 w Polskim Gimnazjum Państwowym Koedukacyjnym w Dyneburgu (Łotwa). Studia wyższe odbył na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie i w roku 1935 uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie zoologii.

W czasie studiów zaliczył dwie praktyki sezonowe w pracowniach entomologicznych: w roku 1929 pod kierunkiem dra Stanisława Minkiewicza[1] w

[1] Przebieg życia i działalność Stanisława Minkiewicza (1877–1944) omówili: J. A. Czyżewski 1982 (Wiad. Entomol., Warszawa – Wrocław, **2**, 3-4: 125–133, fot.) i J. Prüffer 1949 (Pol. Pismo Entomol., Wrocław, **19**, 1-2: 3–22, 1 tabl.).

Fot. 1. Eugeniusz Kamiński
(Warszawa 1961)

Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach i w roku 1930 pod kierunkiem prof. Jana Prüffera[2] w Stacji Ochrony Roślin w Wilnie. Ponadto w roku 1933 odbył w miesiącach letnich praktykę biologiczną pod kierunkiem dra Kazimierza Demela[3] w Stacji Morskiej na Helu.

Przez cały okres studiów podstawą egzystencji Eugeniusza Kamińskiego była praca zarobkowa. W latach 1931–1934 pełnił obowiązki młodszego asystenta przy katedrze fizjologii i żywienia zwierząt Studium Rolniczego przy Uniwersytecie Stefana Batorego. Tu pod kierunkiem prof. Edmunda Lelesza wykonał i opublikował pierwszą swoją rozprawę eksperymentalną na temat „Badania nad czynnikiem wzrostu (witaminu A) w marchwi" (1934).

W roku 1935 objął stanowisko entomologa w Stacji Ochrony Roślin Wołyńskiej Izby Rolniczej w Łucku i pełnił tę funkcję do wybuchu wojny w roku 1939. W latach 1940–1941 pracował w Doświadczalnej Stacji Rolniczej w Łucku – Biwakach, w latach 1941–1943 w Urzędzie Uprawy Roślin przy Generalnym Komisariacie Podola i Ukrainy w Łucku oraz w roku 1944 przez kilka miesięcy w Rolniczym Zakładzie Badawczym Generalnego Gubernatorstwa w Puławach.

W jesieni roku 1944 w wyniku ewakuacji ludności Eugeniusz Kamiński znalazł się w Lublinie i z dniem 9 października 1944 r. został zaangażowany przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego na stanowisko specjalisty

---

[2] Przebieg życia i działalność Jana Prüffera (1890–1959) opracowała M. Gromadska 1960 (Przegl. Zool., Wrocław, **4**, 3: 159–169, 1 tabl.) i uzupełnił J. W. Ruszkowski 1960 (Pol. Pismo Entomol., Ser. B, Wrocław, **19-20**: 147–150, 1 tabl.).

[3] Życiu i działalności Kazimierza Demela (1889 – 1978) poświęcił książkę biograficzną A. Repelewski 1978 (Gdańsk, Wydawn. Morskie, 1 nlb. + 279 ss. 12 tabl.).

Fot. 2. Eugeniusz Kamiński w pracowni Zakładu Fizjologii i Żywienia Zwierząt Studium Rolniczego przy Uniwersytecie Stefana Batorego przeprowadza sekcję szczura w czasie badań nad czynnikiem wzrostu (witaminy A) zawartym w korzeniach marchwi (Wilno 1931)

(rozwinięte wkrótce w Inspektorat Służby Ochrony Roślin) w organizowanym Dziale Produkcji Roślinnej Resortu Rolnictwa i Reform Rolnych. Przez następnych siedemnaście lat bez przerwy zajmował się problematyką fitosanitarną na szczeblu centralnym w Ministerstwie Rolnictwa. Jednocześnie w latach 1946–1947 pełnił obowiązki konsultanta do spraw ochrony roślin uprawnych w Zarządzie Głównym Związku Samopomocy Chłopskiej.

W latach 1946–1949 Eugeniusz Kamiński był wykładowcą przedmiotu organizacji i ustawodawstwa w Studium Ochrony Roślin przy byłej Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie. Później w latach 1969–1975 ponownie prowadził wykłady specjalistyczne w ramach Studium Podyplomowego w zakresie ochrony roślin przy Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Z dniem 1 grudnia 1961 r. Eugeniusz Kamiński został przeniesiony służbowo do Instytutu Ochrony Roślin, z siedzibą w Regułach koło Warszawy, na stanowisko adiunkta i wkrótce samodzielnego pracownika naukowo-badawczego (docenta) z zadaniem opracowania wybranych zagadnień z zakresu kwarantanny roślin oraz ekonomicznej efektywności zabiegów zwal-

czania niektórych chorób i szkodników roślin uprawnych. W związku z przekroczeniem granicy wieku z dniem 1 grudnia 1976 r. przeszedł na emeryturę.

Był członkiem między innymi Komisji Ochrony Roślin Rady Naukowo-Technicznej przy Ministrze Rolnictwa i Międzyresortowej Komisji Fitofarmaceutycznej. Wchodził w skład kolegium redakcyjnego Biuletynu Kwarantanny i Ochrony Roślin, przekształconego później w miesięcznik Ochrona Roślin, organów Ministerstwa Rolnictwa, a także kilku innych czasopism rolniczych. Był uczestnikiem wielu międzynarodowych konferencji na tematy ochrony roślin uprawnych, różnych komisji mieszanych i grup roboczych.

Od roku 1935 był członkiem Polskiego Związku Entomologicznego i nowo powołanej wtedy Sekcji Entomologii Stosowanej.

Po krótkotrwałej chorobie zmarł 9 września 1986 r. w Warszawie i został pochowany na miejscowym cmentarzu przy kościele parafialnym pod wezwaniem Św. Katarzyny w Służewie.

Za całokształt działalności organizacyjnej i zawodowej był odznaczony dwukrotnie Srebrnym Krzyżem Zasługi (1948, 1952), Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Medalem X-lecia Polski Ludowej (1955), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Medalem XL-lecia Polski Ludowej (1984) i wyróżniony Odznaką „Zasłużony Pracownik Rolnictwa" (1984).

*

* *

W latach 1930–1934 Eugeniusz Kamiński w okolicach Wilna przeprowadził badania faunistyczne i biologiczne nad pchełkami ziemnymi czyli susówkami (*Coleoptera, Halticinae*) i ich roślinami żywicielskimi (1936). We wstępie obszernej rozprawy opisał teren badań, przyjęte przez siebie sposoby gromadzenia zbioru chrząszczy (8 tysięcy okazów), oprócz metody czerpakowania stosował na większą skalę chów owadów dla ustalenia roślin żywicielskich. Z kolei omówił rozmieszczenie geograficzne, cykle rozwojowe i bionomię susówek, rośliny żywicielskie i charakterystykę ich uszkodzeń, zagadnienie masowych pojawów i znaczenie gospodarcze. Przegląd systematyczny susówek obejmuje 56 gatunków (na 171 wówczas znanych na ziemiach polskich), bliższy opis stanowisk oraz obserwacje fenologiczne i biologiczne. Rozprawa zawiera wykaz roślin żywicielskich z żerującymi na nich gatunkami susówek.

W roku 1931 obserwowano po raz pierwszy pojedyncze okazy szarka *Cleonus* (*Bothynoderes*) *punctiventris* (Germar) (*Coleoptera, Curculionidae*) na plantacjach buraka cukrowego w okolicach Równego. W następnych latach stwierdzono zwiększenie nasilenia pojawów tego nowego przybysza z południowo-zachodniej Rosji i stałe rozszerzanie się zasięgu jego występowania na Wołyniu, co stwarzało niebezpieczeństwo dla sąsiednich obszarów uprawy buraka, a szczególnie dla województwa lubelskiego. W roku 1937 Eugeniusz Kamiński stwierdził występowanie wymienionego ryjkowca już w 56 miejsco-

Fot. 3. W pracowni Zakładu Zoologii Uniwersytetu Stefana Batorego prof. Jan Prüffer w otoczeniu swoich współpracowników: na pierwszym planie siedzą Kazimierz Petrusewicz i Eugeniusz Kamiński; w głębi u góry z lewej strony Borys Ogijewicz, z prawej Edward Sołtys (Wilno 1933)

wościach, przy czym szczegółowe badania faunistyczne ujawniły jego pojawy często w towarzystwie kilku innych gatunków mu pokrewnych. Przeciętnie stosunek ilościowy ważniejszych przedstawicieli tego rodzaju wynosił wtedy: 77% *Cleonus* (*Bothynoderes*) *punctiventris* (Germar), 14% *Cleonus* (*Cleonus*) *piger* (Scopoli) i 3% *Cleonus* (*Chromoderus*) *fasciatus* (Müller).

W starannie przygotowanej do druku rozprawie stanowiącej zwięzłą monografię biologiczną szarka buraczanego (1937) E. Kamiński przedstawił charakterystykę gospodarczo-rolniczą badanego regionu, zebrał wiadomości o pojawach szkodnika i jego zasięgu do roku 1937. Opisał morfologię, cykl rozwojowy, bionomię w ujęciu fenologicznym oraz szkodliwość owada. Opracował metodykę badania ziemi na obecność zimujących chrząszczy celem prognozowania pojawów w roku następnym; w toku analizy gleby na plantacjach buraka stwierdził w stosunkowo dużym procencie porażenie owadów przez pasożytniczego grzyba *Metarrhizium anisopliae* (Metschnikov) Sorokin (*Deuteromycotina*, *Moniliaceae*). Najpraktyczniejszym i doraźnym sposobem zwalczania szarka buraczanego okazały się rowki ochronne, którymi okopywano wczesną wiosną zeszłoroczne buraczyska i nowe tegoroczne zasiewy.

W okresie międzywojennym do grupy najuciążliwszych i gospodarczo ważnych owadów szkodliwych w rolnictwie i leśnictwie zaliczano chrabąszcze (*Coleoptera*, *Melolonthinae*), a właściwie ich pędraki. Starano się ustalić rejony masowych pojawów i szkodliwość, a przede wszystkim poznać czynniki środowiskowe decydujące o istnieniu obszarów, na których chrabąszcz majowy, *Melolontha melolontha* (Linn.), i chrabąszcz kasztanowiec, *Melolontha hippocastani* (Fabr.), występują periodycznie w większym nasileniu. Do

ukazujących się wówczas doniesień i rozpraw[4] nowe obserwacje i wnikliwe rozważania wniosła publikacja Eugeniusza Kamińskiego, ogłoszona wspólnie ze Zdzisławem Dąbrowskim[5] (1938 a), w której autorzy omówili wyniki własnych badań. Opisali przebieg cyklu rozwojowego chrabąszcza majowego w miejscowych warunkach i obraz jego rójek w latach 1933–1936 na ówczesnych południowo-wschodnich obszarach ziem polskich. Wyróżnili dwie strefy rójkowe chrabąszcza, zgodne z charakterem historyczno-geologicznym tych ziem. Wreszcie przedstawili sposoby prognozowania pojawów chrząszczy na przykładzie najbliższych kilkunastu lat.

W roku 1936 w okolicach Łucka pola uprawne roślin zbożowych (głównie żyta, rzadziej owsa) zostały zaatakowane przez szarańczaki. Eugeniusz Kamiński w wyniku parokrotnej lustracji stwierdził silny pojaw tych owadów w kilku ogniskach na przestrzeni blisko 40 ha (1938b). Bezpośrednio przed żniwami, w końcu czerwca i na początku lipca, podgryzały one źdźbło u podstawy kłosa, w wyniku czego kłosy opadały na ziemię. Występowały głównie następujące gatunki: nadobnik *Calliptamus italicus* (Linn.), dołczany *Omocestus haemorrhoidalis* (Charp.) i *Chorthippus* (*Glyptobothrus*) *apricarius* (Linn.), szarańcza *Locusta migratoria* Linn., siwoszek *Oedipoda coerulescens* (Linn.) (*Orthoptera, Acrididae*).

Ten, bądź co bądź, niecodzienny w dziejach polskiej służby ochrony roślin przypadek autor w swym doniesieniu pokrótce omówił, ale przede wszystkim w sposób przekonywający i udokumentowany dokonał interpretacji zjawiska. Główną uwagę zwrócił na dwa gatunki, mianowicie na szarańczę wędrowną i nadobnika włoskiego. Tym owadom poświęcił bardziej szczegółowe rozważania, uwzględniając we wszechstronnej dyskusji zagadnienia zarówno dane historyczne, jak również czynniki ekologiczne (na suchych i nasłonecznionych gruntach z ubogą roślinnością tworzących sprzyjający mikroklimat) i zasięgi zoogeograficzne.

Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych, obok tworzenia w resorcie rolnictwa odpowiednich struktur organizacyjnych, zaistniała konieczność szkolenia na szeroką skalę kadry instruktorów i upowszechniania wiedzy rolniczej. Eugeniusz Kamiński był głównym inicjatorem podjęcia

---

[4] Porównaj doniesienia i rozprawy następujących autorów: A. Kozikowski 1926, 1939 (Sylwan, Lwów, **44**, 6-7: 190–198; **44**, 8-9: 233–247; Rocz. Ochr. Rośl., Puławy, **6**, 1: 49–56, 4 tabl.); R. Kuntze 1925 (Przyr. i Techn., Lwów, **4**, 5: 213–219); M. Nunberg 1936 (II Congr. Int. de Sylviculture, Budapest, 7[e] Sec., p. 436–441, 4 fig.); J. Prüffer 1937, 1939 (Rocz. Ochr. Rośl., Warszawa – Puławy, **4**, 1: 1–13; **6**, 3: 55–70); L. Sitowski 1918 (Tyg. Roln., Kraków, **35**, 21: 273–274).

[5] Krótki rys biograficzny Zdzisława Dąbrowskiego (1889–1956) podali P. Szulc 1956 (Nowe Rolnictwo, Warszawa, **5**, 8: 646) oraz T. Majewski i Z. Miczyńska 1981 (Ochrona Roślin, Warszawa, **25**, 11-12: 25–26, fot.).

opracowania oraz współautorem i współredaktorem podręcznika do użytku służby ochrony roślin, instruktorów produkcji roślinnej oraz szkół rolniczych pt. „Ochrona roślin" (1946). Wkrótce przygotował też do druku książkę „Ochrona roślin oleistych i włóknistych", która ukazała się w trzech wydaniach (1950, 1954, 1962). W następnych latach brał udział w nowym opracowaniu podręcznika „Ochrona roślin" w kolejnych czterech wydaniach (1953, 1956, 1963, 1978) oraz był autorem 50 haseł w zakresie organizacji służby ochrony roślin i nadzoru kwarantannowego w opracowaniu zbiorowym „Encyklopedia ochrony roślin" (1963a). Należy tu także wymienić tłumaczenie z języka czeskiego i adaptację książki pt. „Atlas chorób i szkodników roślin oleistych" (1968b).

Na specjalną uwagę zasługuje wydana dzięki staraniom E. Kamińskiego wartościowa książka o charakterze poradnika fachowego pt. „Choroby, szkodniki i chwasty polskiej listy kwarantannowej – Metody i technika ekspertyzy fitosanitarnej oraz zasady postępowania z roślinami porażonymi" (1969), której był współautorem i redaktorem.

W związku z klęskowym pojawem w roku 1946 na Ziemiach Odzyskanych gryzoni polnych, głównie nornika *Microtus arvalis* (Pallas) (*Rodentia, Microtidae*), badylarki *Micromys minutus* (Pallas) i myszy *Apodemus agrarius* (Pallas) (*Rodentia, Muridae*), Eugeniusz Kamiński wspólnie z wybitnym specjalistą, prof. Augustem Dehnelem[6], opracowali książkę „Najpospolitsze gryzonie i sposoby ich zwalczania" (1947).

Poza wymienionymi publikacjami szkoleniowo-dydaktycznymi dla potrzeb służby ochrony roślin, w miarę swych możliwości E. Kamiński podejmował również inne aktualne tematy. Można tu przytoczyć dla przykładu uwagi o występowaniu i szkodliwości pchełki rzepakowej, *Psylliodes chrysocephala* (Linn.), w Polsce (1957); ocenę niektórych elementów walki ze stonką ziemniaczaną *Leptinotarsa decemlineata* (Say) w Polsce w świetle doświadczeń NRD i Czechosłowacji (1958); próby oceny ekonomicznej efektywności zwalczania niektórych chorób i szkodników roślin uprawnych (1961, 1966a, 1966b, 1966c); analizę obrazu występowania mątwika ziemniaczanego *Heterodera rostochiensis* Woll. w Polsce (1962); rozprawę o możliwościach aklimatyzacji owocanki południówki *Ceratitis capitata* (Wied.) na tle jej wymogów ekologicznych (1967); analizę struktury listy kwarantannowej chorób i szkodników roślin w Polsce i niektórych innych krajach (1978).

Osobną grupę publikacji E. Kamińskiego stanowią kolejne przeglądy chorób, szkodników i chwastów zarejestrowanych na płodach rolnych, towa-

---

[6] Przebieg życia i działalność Augusta Dehnela (1903–1962) przedstawili J. Nast 1963 (Kosmos, Ser. A, Warszawa, **12**, 2: 111–119, fot.) i Z. Pucek 1963 (Przegl. Zool., Wrocław, 7, 4: 317–326, 2 fot.).

rach i przedmiotach wwożonych do Polski w latach 1945–1972[7] (1964, 1968a, 1971, 1972a, 1972b, 1975).

Krótki przegląd działalności naukowo-badawczej i przytoczonej wyżej twórczości autorskiej należy uzupełnić informacją o wyjątkowo bogatym dorobku Eugeniusza Kamińskiego na polu popularyzacji wśród rolników

Fot. 4. Grupa uczestników Trzeciego Letniego Zjazdu Służby Ochrony Roślin w dniach 22–25 czerwca 1936 r. w Puławach. W pierwszym rzędzie od lewej siedzą: Paweł Dąbrowski („Azot" Jaworzno), Ryszard Kruszyński (St.OR Wilno), Konstanty Strawiński (St.OR Łódź), Eugeniusz Kamiński (St.OR Łuck), Władysław Ciślik (St.OR Kraków) i Seweryn Muryn (St.OR Lublin); w drugim rzędzie od lewej siedzą: Janina Turska (St.OR Wilno), Jerzy Jackowski (Min. Roln.), Marian Pajdewski (Lub. Izba Roln.), Kazimierz Rouppert (St.OR Kraków), Jadwiga Strawińska (St.OR Łódź), Wila Stec-Rouppertowa (St.OR Kraków) i Włodzimierz Dzięciołowski (Warsz. Izba Roln.); w trzecim rzędzie od lewej stoją: Zbigniew Ginter (St.OR Poznań), trzeci w głębi Jan Piekielniak (St.OR Kielce), szósta w głębi w kapeluszu Nadzieja Rojecka (St.OR Wilno), siódma Jadwiga Gawinowa (St.OR Warszawa), dziewiąta Helena Modrzejewska (St.OR Białystok), powyżej w głębi w okularach Antoni Demianowicz (PINGW Puławy), Jan Ruszkowski (St.OR Mory k. Warszawy), w głębi Leon Rewieński (Pol. Przyr. Tow. Pedag. Warszawa), Irena Ruszkowska (St.OR Mory k. Warszawy), Kazimierz Wojno (Min. Roln.), Stanisław Minkiewicz (PINGW Puławy), Klementyna Stępniewska (PINGW Puławy), powyżej w głębi w okularach Zdzisław Dąbrowski (St.OR Łuck)

[7] Ponadto w spuściźnie autorskiej E. Kamińskiego znajdują się opracowania w maszynopisie omawiające choroby, szkodniki i chwasty stwierdzone na płodach rolnych, towarach i przedmiotach wwożonych do Polski w latach 1973–1975.

wiedzy o chorobach i szkodnikach roślin uprawnych i ich zwalczaniu. Na te publikacje składają się artykuły popularnonaukowe i popularne z zaleceniami dla rolników i ogrodników ogłaszane w czasopismach rolniczych (głównie Tyg. Roln., Wilno; Skiba, Łuck; Młoda Wieś, Łuck; Chłopska Droga, Warszawa; Gaz. Roln. – Chłopi, Łódź; Wiad. Korespond. Roln. GUS, Warszawa; Plon – Poradnik Nawoż. i Ochr. Rośl., Warszawa; Agrochemia, Warszawa; Ochr. Rośl., Warszawa) oraz ulotki i plakaty drukowane przez zainteresowane instytucje (nakładem Woł. Izby Roln., Łuck; CZSR „Samopomoc Chłopska", Warszawa; Min. Roln., Warszawa; PZNMi Chem. „Agrochem", Warszawa).

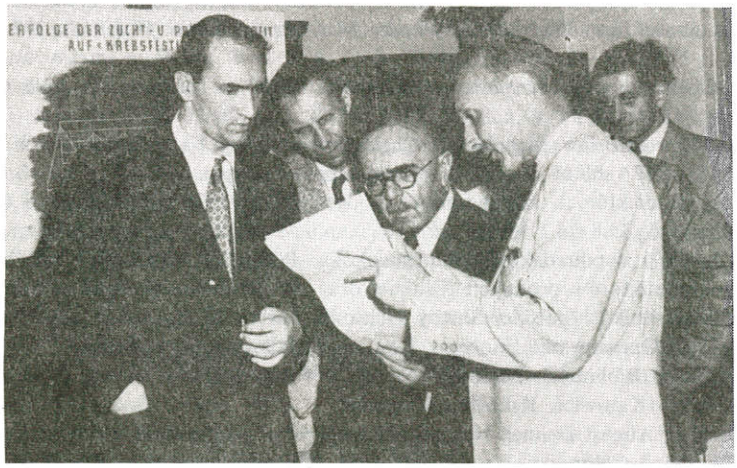

Fot. 5. Delegacja polskich specjalistów służby ochrony roślin w jednym z zakładów badawczych na terenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej w lipcu 1953 r. Od lewej stoją: Henryk Dubniak, Eugeniusz Kamiński, Zdzisław Dąbrowski; z tematami i metodami badań zapoznaje Alfred Hey, dyrektor Biologische Zentralanstalt w Kleinmachnow

Na ogólną liczbę ogłoszonych przez Eugeniusza Kamińskiego publikacji 231 (w tym 59 w latach międzywojennych i 172 w okresie powojennym) przypada: 24 (5 i 19) doniesień i rozpraw naukowo-badawczych, 45 (4 i 41) artykułów popularnonaukowych i problemowych, 136 (50 i 86) artykułów popularnych i publikacji specjalnych dla rolników oraz 26 o charakterze poradników i podręczników. Ponadto pozostawił 58 opracowań w postaci maszynopisów.

*

* *

W okresie powojennym wielki wkład pracy w zorganizowanie od nowa polskiej służby ochrony roślin i w upowszechnianie podstawowej wiedzy o chorobach i szkodnikach roślin uprawnych uniemożliwił Eugeniuszowi Ka-

mińskiemu kontynuowanie twórczej działalności badawczej na polu entomologii. Jednak ogromne zasługi położone przez Niego dla prawidłowego rozwoju produkcji roślinnej zmuszają polskich entomologów do złożenia hołdu Jego Pamięci za wytrwałą, sumienną i pełną poświęcenia pracę niemal do ostatnich dni życia.

CYTOWANE PUBLIKACJE EUGENIUSZA KAMIŃSKIEGO

1934 Badania nad zawartością czynnika wzrostu (witaminy A) w marchwi. Prace Tow. Przyj. Nauk, Wydz. Mat.-Przyr., Wilno, **8** (1933): 147–158 (tabele, wykresy).

1936 Z badań nad pchełkami ziemnemi (*Col., Halticini*) i ich roślinami żywicielskiemi okolic Wilna. Prace Tow. Przyj. Nauk, Wydz Mat.-Przyr., Wilno, **10** (1935): 207-242, 1 tabl. (IX).

1937 Szarek buraczany (*Bothynoderes punctiventris* Germ.) na Wołyniu. Rocznik Ochr. Rośl., Puławy, **4** , 4: 12–29.

1938a (współautor Zdzisław Dąbrowski) Chrabąszcz majowy na Wołyniu. Łuck, Woł. Izba Roln., 8 ss., 2 tabl. (1 rys. cyklu rozwojowego, 4 mapy).

1938b O pojawie niektórych szarańczaków na Wołyniu w 1937 roku. Rocznik Ochr. Rośl., Warszawa, **5**, 3: 8–14.

1946 (współautor i współredaktor) Ochrona roślin. Podręcznik dla użytku Służby Ochrony Roślin, instruktorów produkcji roślinnej oraz szkół rolniczych. Pamięci Pracowników i Współpracowników polskiej Służby Ochrony Roślin przedwcześnie zmarłych w latach 1939–1945. Opracowanie zbiorowe. Komitet Redakcyjny: Z. Dąbrowski, E. Kamiński, J. Ruszkowski. Biblioteka Puławska Nr 22, 495 ss., 296 ryc., 1 tabl. barwna. Puławy, PINGW – Katowice, Książnica Rolnicza[8].

1947 (współautor August Dehnel) Najpospolitsze gryzonie i sposoby ich zwalczania. Biblioteka Samopomocy Chłopskiej Nr 21, 64 ss., 1 tabl. (do rozpoznawania gryzoni), 15 rys. Warszawa, Zw. Samop. Chłop.

1950 Ochrona roślin oleistych i włóknistych. Warszawa, PWRiL, 1. wyd. 1950, 78 ss., 33 rys.; 2. wyd. 1954, 119 ss., 66 rys.; 3. wyd. 1962, 151 ss., 65 rys.

1953 (współautor) Ochrona roślin. Praca zbiorowa pod red. J. Kochmana i K. Strawińskiego. Warszawa, PWRiL, 1. wyd. 1953, VIII + 680 ss., 360 rys.; 2. wyd. 1956, pod red. J. Kochmana, K. Strawińskiego i W. Węgorka, XII + 744 ss., 384 rys.; 3. wyd. 1963, pod red. J. Kochmana i W. Węgorka, XXVIII + 1140 ss., 532 rys.; 4. wyd. 1978, pod red. J. Kochmana i W. Węgorka, 928 ss., 530 rys.

1957 Uwagi o występowaniu i szkodliwości pchełki rzepakowej (*Psylliodes chrysocephala* L., *Col., Halticini*) w Polsce. Biul. Kwarant. i Ochr. Rośl., Warszawa, [1], 4: 40–45, 2 tabl. (3 rys., 1 mapa).

1958 (współautor Mieczysław Solecki) Próba oceny niektórych elementów walki ze stonką ziemniaczaną (*Leptinotarsa decemlineata* Say) w Polsce, w świetle doświadczeń Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej. Biul. Kwarant. i Ochr. Rośl., Warszawa, **2**, 2-3 (7-8), dodatek do zeszytu, 31 ss.

1961 Próba analizy kosztów niektórych zabiegów chemicznych ochrony ziemniaka. Nowe Rolnictwo, Warszawa, **10**, 21: 42–44 (1 tab.).

[8] Książka ta w roku 1948 na Słowiańskiej Wystawie Rolniczej w Pradze została wyróżniona, jako najlepsza z działu produkcji roślinnej, a każdy z jej redaktorów otrzymał plakietkę pamiątkową.

1962 Analiza obrazu występowania mątwika ziemniaczanego (*Heterodera rostochiensis* Woll.) w Polsce. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **17**: 29–38 (1 tabl.).

1963 (współautor) Encyklopedia ochrony roślin. Praca zbiorowa pod red. St. Gałeckiego, J. Kabały, J. Kochmana, Wł. Węgorka. Warszawa, PWRiL, 938 ss.

1964 Choroby, szkodniki i chwasty zarejestrowane na towarach i przedmiotach przy wwożeniu ich na teren Polski w latach 1959–1963. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **26**: 287–329 (3 tab., 3 wykresy, 1 mapa).

1966a Analiza ekonomiczna programowych założeń ochrony zbóż w latach 1965 i 1970. (Streszczenie). Informator o wynikach badań naukowych zakończonych w 1965 r., PAN VIII (Ochrona roślin, ekonomika zabiegów), Warszawa, s. 453–454.

1966b Ocena ekonomicznej efektywności zwalczania mączniaka rzekomego tytoniu (*Peronospora tabacina*). (Streszczenie). Informator o wynikach badań naukowych zakończonych w 1965 r., PAN VIII (Ochrona roślin, ekonomika zabiegów), Warszawa, s. 454.

1966c Ocena ekonomicznej efektywności zwalczania mączniaka rzekomego tytoniu (*Peronospora tabacina* Adam) w Polsce. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **34**: 65–84 (5 tab.).

1967 Możliwości aklimatyzacji w Polsce owocanki południówki (*Ceratitis capitata* Wied.) na tle jej ekologii. Prace Nauk. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **9**, 2: 145–160 (1 rys.).

1968a (współautorka Helena Block) Choroby, szkodniki i chwasty zarejestrowane na towarach pochodzenia roślinnego przy wwożeniu ich do Polski w latach 1945–1958. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **38**: 59–93 (1 tabl.).

1968b (tłumaczenie z języka czeskiego i adaptacja) Atlas chorób i szkodników roślin oleistych. Praha, Stát. Zeměděl. Nakladat. – Warszawa, PWRiL, 2 nlb. ss., 56 tabl., 2 nlb. ss., format 4° (w teczce).

1969 (współautor i redaktor) Choroby, szkodniki i chwasty polskiej listy kwarantannowej. Metody i technika ekspertyzy fitosanitarnej oraz zasady postępowania z roślinami porażonymi. Opracowanie zbiorowe. Koordynator E. Kamiński. Warszawa, Min. Roln., Depart. Prod. Rośl. i Ochr. Rośl. – Warszawa, PWRiL, 320 ss., 91 rys.

1971 Przegląd chorób, szkodników i chwastów zarejestrowanych na płodach rolnych wwożonych do Polski w latach 1959–1969. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **50**: 395–406.

1972a (współautorka Maria Buderacka-Niechwiejczyk) Choroby, szkodniki i chwasty zarejestrowane na towarach pochodzenia roślinnego przy wwożeniu ich do Polski w latach 1964–1966. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **53**: 5–31.

1972b Choroby, szkodniki i chwasty zarejestrowane na towarach pochodzenia roślinnego przy wwożeniu ich do Polski w latach 1967 – 1969. Biul. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **53**: 33–93 (1 tabl.).

1975 Szkodniki kwarantannowe zarejestrowane na towarach wwożonych do Polski w latach 1967–1972. Materiały VIII Międzynar. Kongr. Ochr. Rośl. w Moskwie, s. 40–42.

1978 Analiza struktury listy kwarantannowej w Polsce i niektórych innych krajach europejskich. Prace Nauk. Inst. Ochr. Rośl., Poznań, **20**, 2: 171–181.

ul. Nowiniarska 12 m. 32
00-235 Warszawa